

Любіч О. О.

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

Бортніков Г. П.

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу координації бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, gbgood@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

Хохич Д. Г.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, khokhych.dmytro@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-939X>

Хмеловський Т. Г.

кандидат економічних наук, незалежний дослідник, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4155-3924>

ВПЛИВИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СТАН СВІТОВОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК¹

Анотація. Проаналізовано особливості впливу світової пандемії COVID-19 та карантинних обмежень, пов'язаних із нею, на економічне зростання України та інших країн світу. Мета дослідження полягає в окресленні негативних наслідків такого впливу, дієвості реалізованих (запланованих) заходів урядів із їх нейтралізації. Особливу увагу приділено: вивченню змін динаміки ВВП, обсягу зовнішньої торгівлі, рівня державного боргу в трьох фазах розвитку пандемії (I фаза – 2019–2020 рр.; II фаза – 2021–2022 рр.; III фаза – друга половина 2022 – перша половина 2023 р.); аналізу ефективності антикризових заходів урядів під час світової кризи 2019–2022 рр. З'ясовано, що негативним чинником, котрий впливає на якість економічного зростання країн світу в період пандемії, є недиверсифікованість економік із ринками, що розвиваються, та їхня залежність від глобальних потоків зовнішньої торгівлі. Визначено, що збільшення соціальних видатків та рівня заборгованості в згаданих країнах у період кризи є загрозою їхній фінансовій безпеці в майбутньому, оскільки граничний рівень державного та гарантованого боргу відносно ВВП перевищив межу 60 % за Маастрихтськими критеріями.

Ключові слова: економічне зростання, валовий внутрішній продукт, глобалізація, міжнародна торгівля, антикризові заходи, державне регулювання, світова пандемія.

Табл. 5. Рис. 1. Літ. 33.

¹ Матеріали статті, підготовлені О. О. Любічем, Г. П. Бортніковим, Д. Г. Хохичем, надано авторами в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine,
alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

Gennadiy Bortnikov

Ph. D. (Economics), SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, gbgood@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

Dmytro Khokhych

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine, khokhych.dmytro@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-939X>

Tymur Khmelovskyi

Ph. D. (Economics), independent researcher, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4155-3924>

**IMPACT OF THE GLOBAL PANDEMIC COVID-19
ON THE ECONOMIC GROWTH**

Abstract. *The article analyses the peculiarities of the global pandemic COVID-19 impact and related quarantine restrictions imposed on the economic growth of Ukraine and other countries of the world. The purpose of the study is to determine the negative consequences of such an impact due to the global pandemic COVID-19, as well as to outline the effectiveness of implemented (planned) measures of governments to neutralize the effects of this impact on the economy. Particular attention is paid to: the study of changes in GDP dynamics, the volume of foreign trade, and the level of public debt in different countries of the world in three phases of the pandemic: I-phase (2019–2020), II-phase (2021–2022) and III-phase (second half of 2022, first half of 2023); determining the effectiveness of anti-crisis measures of governments during the global crisis of 2019–2022. The scientific paper notes that the negative factor influencing the quality to the economic growth of the country's world (during the pandemic) is non-diversification of economies with emerging markets and their dependence on global foreign trade flows. It has been determined that the increase in social spending and the level of debt in developing countries is a threat to their financial security in the future, since the maximum level of public and guaranteed debt in relation to GDP in some countries exceeded the limit of 60% according to the Maastricht criteria.*

Key words: economic growth, public debt, international trade, anti-crisis measures, government policy of regulation, global pandemic.

JEL classification: F29, F43, O40.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) заявив, що багато країн стикаються з багаторівневою кризою, яка охоплює кризу охорони здоров'я, внутрішню економічну кризу, падіння зовнішнього попиту, вплив капіталу та обвал цін на товари [1]. На фазі свого апогею пандемія COVID-19 вважалася найбільшою загрозою після Другої світової війни та наймасштабнішою глобальною катастрофою століття. Р. Хортон, редактор медичного журналу "The Lancet", акцентує увагу на тому, що висновки щодо вірусу та його летальності, зроблені багатьма західними урядами та їхніми науковими радниками, виявилися помилковими [2]. Вірус не вдалося локалізувати в Китаї. Поступово він охопив усі країни світу, хоча тривалий час окремі уряди взагалі не визнавали пандемію. Було втрачено дорогоцінний час, оскільки вірус стрімко поширювався, залишаючи системи охорони здоров'я не готовими

до спалаху захворювань. Цьому сприяли глобалізація, міграція, подорожі, стійкість вірусу до ліків та звичайних вакцин.

МВФ має намір підвищити свій прогноз, згідно з яким пандемія COVID-19 коштуватиме світовій економіці 12,5 трлн дол. США до 2024 р. Директор-розпорядник Фонду К. Георгієва заявила на заході, організованому Financial Times, що перебої в ланцюжках поставок, інфляція та жорсткіша монетарна політика загальмували відновлення світової економіки [4]. Вона наголосила, що величезні розриви у рівнях вакцинації проти COVID-19 і загальне поглиблення диференціації між багатими та бідними, викликане пандемією, посилять соціальні протести, напруженість і незахищеність у суспільстві.

Більшість країн запровадили профілактичні заходи: повний або частковий карантин, соціальну ізоляцію, заборону зборів та подорожей, вимоги до носіння респіраторних масок для уповільнення поширення хвороби, пропаганду добровільної ізоляції й дотримання правил гігієни. Другим напрямом заходів було лікування хворих, відкриття додаткових інфекційних відділень, закупівля спеціального обладнання, фінансування розробок медичних препаратів та методик лікування. Вкрай незначна увага приділялась оздоровленню населення, особливо груп підвищеного ризику (людей похилого віку, працівників медичних закладів та сфер найінтенсивніших контактів із людьми). Третім напрямом стали розроблення нових вакцин та організація щеплення. Четвертий напрям – державна підтримка населенню та бізнесу.

На думку експертів-економістів, дослідників державної політики, лише економічні втрати від COVID-19 у США досягнуть 14 трлн дол. до кінця 2023 р. [5]. В основу оцінки експертною групою покладено дохід, втрачений через вимушене закриття підприємств на початку пандемії. Крім того, було застосовано моделювання для оцінки стресів у економіці від багатьох змін в особистій поведінці домогосподарств, наприклад, уникнення відвідування людних місць (ресторанів, театрів тощо), котрі тривали довго після скасування карантину.

Це явище унікальне, по-перше, тим, що заходи реагування на рівні міжнародних організацій та національних урядів були доволі схожі й синхронні. По-друге, у розпал пандемії виникла загроза того, що подальше поширення вірусу спричинить глобальний економічний колапс, котрий призведе до падіння темпів економічного зростання, стагфляцію та безробіття.

Масштабні та негативні за природою економічні наслідки, пов'язані з впливом пандемії COVID-19 на глобальну траєкторію ключового показника економічної активності – промислового виробництва, є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, В. О. Онищенко наводить експертну оцінку стану світової економіки за результатами консенсус-прогнозу й визначає комплекс заходів із подолання негативних проявів кризи в коротко- й середньостроковій перспективі [6]. Б. М. Данилишин розглядає сучасні антикризові заходи, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків проявів пандемії COVID-19 на економіку країни [7]. М. В. Стадник оцінює її економічні наслідки, що проявляються через падін-

ня темпів зовнішньої торгівлі, зниження світових цін на сировину, глобалізацію епідемії, девальвацію національних валют тощо [8].

Економічні наслідки падіння промислового виробництва у світі, пов'язані з COVID-19, у тому числі їх математичне моделювання, активно аналізують зарубіжні вчені-економісти. Так, С. Кемін та Дж. Кірнс [9] здійснюють спробу виміряти вплив кризи COVID-19 на економіку. На підставі оцінки регресії панельних даних динаміки промислового виробництва для 58 країн виявлено залежність між показниками кількості смертей від COVID-19 та обсягами промислового виробництва. Проте подібна залежність виявилася статистично не значущою та в підсумку не вплинула на зведену вибірку. На думку авторів, жорсткі карантинні заходи й коливання у світовій торгівлі мали важливіший вплив на зростання промислового виробництва, ніж смертність від коронавірусу. Інший підхід до вимірювання такого впливу базується на моделях виробництва або загальної рівноваги. Вони використовують оцінки початкових прямих наслідків призупинення роботи підприємств через COVID-19 та їх перенесення на витрати та/або виробництво кінцевої продукції. У подальшому змодельовані наслідки цих перенесених витрат простежуються для всієї економіки. Наприклад, А. Мандел і В. Вітіл [10] на основі багатосекторної моделі відкритої економіки, базованої на даних про витрати-випуск для 44 країн, що охоплюють зв'язки ланцюгів постачання між країнами для симулювання/блокування товарообороту, пов'язаного з пандемією, оцінюють загальний вплив 50-денного карантину як втрати у 9 % світового ВВП¹. Аналогічні підходи розглядаються в працях Дж.-Н. Баррот [11] та Х. Іноуе [12]. Дослідження із застосуванням моделі DSGE та CGE, представлені в роботах М. Малішевської [13], П. Маллієта [14], В. Мак-Кіббіна і Ф. Рошена [15], а також Т. Волмслі [16], передбачають втрати ВВП від 0,2 до 9,8.

Інший вид моделей об'єднує епідеміологічні дані, щоб чітко моделювати взаємозв'язок між вірусом, карантинном та економічною активністю. Наприклад, К. Чакмах [17] пропонує модель "Вразливий – інфікований – відновлений" (Susceptible-Infected-Recovered) у структуру загальної рівноваги, відкалібровану для випадку Туреччини. Він виявив, що суворіші карантинні заходи призводять до менших скорочень ВВП, оскільки обмежують поширення вірусу². Дослідження Ф. Е. Альвареса [19], Д. Асемоглу [20], Т. М. Алона [21], А. Щербини [22] є додатковими прикладами такого підходу. Всі вони наголошують на середньострокових перевагах суворих карантинів.

¹ Прогнозується, що на піку кризи падіння ВВП досягне 33 % світового виробництва.

² Додаткові висновки цієї статті включають те, що малі відкриті економіки та ринки, які розвиваються, мають набагато більші фіскальні потреби, оскільки залежність від зовнішнього попиту, торгівлі та потоків капіталу посилює економічний шок (див. Девіс та ін. (2020); Дж. Дінгель і Б. Нейман [18]). Автори також виявили, що як тільки кількість захворювань досягає певного порога, попит скорочується і залишається низьким, поки кількість захворювань не демонструватиме істотного зниження. Це є ще одним доказом відносної важливості добровільного дистанціювання в умовах самоізоляції.

Аналіз наслідків COVID-19 на основі економетричних моделей містить переваги виявлення каналів передачі захворювань через економіку, таким чином підтверджуючи аналіз альтернативних антикризових заходів. Однак їхні результати великою мірою залежать від калібрування моделей та припущень про те, як політика реагування на пандемію впливає на економічну поведінку. Відповідно, подібні дослідження було доповнено більш емпіричними підходами. Окремі аналітики адаптували структуру дослідження подій у контексті руху процесів ділової активності після оголошення карантину. Наприклад, Д. Александер і Е. Каргер [23], використовуючи щоденні дані США, виявили, що оголошення карантину супроводжувалося зниженням мобільності¹ й доходів малого бізнесу. Однак зменшення таких показників відбувалося ще раніше, відображаючи добровільні заходи соціального дистанціювання. А. Арнон та ін. [24] на основі даних економіки США вивчають вплив карантину на мобільність і зайнятість. Для цього вони вбудовують результати аналізу в епідеміологічну модель з метою вивчення суспільної поведінки впливу обмежень, випадків захворювань на рівень зайнятості в економіці. Автори з'ясували, що рівень зайнятості знижується як до, так і після оголошення урядом карантину. С. Чен та ін. [25], досліджуючи відмінності між країнами США та Європи, теж дійшли висновку, що карантинні заходи пояснюють лише частину пандемічної рецесії. С. Р. Бейкер та ін. [26] виявили, що витрати домогосподарств скоротилися більше в тих штатах, де було введено жорсткі карантинні обмеження. Хоч якими б корисними вони були, важко оцінити наслідки пандемії за допомогою методу спостережень. Він не дає змоги кількісно оцінити масштаби захворювань або жорсткість карантинних заходів, а крім того, вплив окремих незалежних змінних на економічні результати. Крім того, складно контролювати вплив супутніх факторів, таких як фіскальна/монетарна політика чи міжнародний розвиток на динаміку промислового виробництва.

Незважаючи на публікації з досліджуваної тематики, серед науковців немає єдності у поглядах щодо визначення впливу пандемії COVID-19 на величину ВВП країн, що розвиваються, а також дієвих антикризових монетарних заходів стосовно нейтралізації негативного тиску кількості захворювань на якість економічного зростання, що, на нашу думку, пов'язано не лише з новизною самого явища, а й з неточністю вихідних даних для побудови моделей для його оцінки. Також недостатньо залишається розкритим питання впливу COVID-19 на величину зовнішньої торгівлі та державного боргу, країн, які розвиваються, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Метою статті є розкриття впливу пандемії COVID-19 на економічне зростання та ролі антикризових фіскальних заходів для нейтралізації наслідків кризи.

¹ Найчастіше це вимірюється за допомогою даних про місцезнаходження від компаній стільникового зв'язку або за допомогою картографічних програм, таких як Google Maps.

На наш погляд, вплив пандемії COVID-19 на економічну динаміку країн слід поділити у часі:

- I фаза – запровадження карантину (2019–2020 рр.)
- II фаза – послаблення обмежень (2021–2022 рр.)
- III фаза – після скасування карантину та більшості обмежень (друга половина 2022 – перша половина 2023 р.)

У деяких країнах карантин не запроваджувався взагалі, або його запровадили значно пізніше (на 3–6 міс. після основної хвилі), або лише частково (в частині обмежень). Наприклад, десь було повністю заборонено будь-які зібрання людей (для навчання, відпочинку, демонстрацій тощо), а в окремих країнах Центральної Азії – лише обмежено кількість учасників заходів. Протягом 2020 р. світовий сукупний ВВП знизився на 3,4 %, однак глобальна економіка швидко оговталася від початкового шоку, знову досягнувши позитивного рівня зростання у 2021 р.: 92,3 трлн дол. США проти 84,54 трлн дол. США у 2020 р. Попередні дані Світового банку свідчать про те, що відновлення після кризи буде таким самим нерівномірним, як і його початкові економічні наслідки, оскільки країнам з ринками, котрі розвиваються, та економічно знедоленим групам знадобиться набагато більше часу для компенсації спричиненої пандемією втрати доходу й засобів до існування. Наразі до 40 % розвинутих економік відновилися, а з часом перевищили рівень виробництва 2019 р. Порівнянна частка країн, які досягли доходу на одну особу у 2021 р., що перевищив величину 2019 р., набагато нижча серед країн із середнім рівнем доходу – 27 %, а серед країн із низьким доходом – лише 21 % [27].

Економічні наслідки пандемії були особливо серйозними в країнах з економікою, що розвивається, де втрати доходів, спричинені пандемією, виявили та погіршили економічні проблеми, котрі існували раніше. Це можна пояснити двома факторами: місцеві уряди були обмежені у бюджетних витратах, а більша частина доданої вартості національних економік припадала на галузі, які були менш стійкими до криз або мали високу залежність від зовнішньої торгівлі. Наведена статистика показує динаміку ВВП за регіонами світу з виокремленням України. Період спостережень включає глобальну фінансову кризу 2008 р. та боргову кризу в Європі 2020 р. (табл. 1).

Як свідчить статистика, глибина падіння ВВП у 2020 р. була удвічі більшою, ніж у 2008 р. Найбільшого спаду зазнали регіони Латинської Америки та Європейський Союз. В Україні спостерігалось менше падіння ВВП на I фазі пандемії, оскільки було запроваджено м'які обмежувальні заходи, на відміну від європейських країн, де переважав жорсткий карантин. Тому такого катастрофічного впливу на економіку він не справив. Навпаки, у II фазі послаблення обмежень показники за більшістю галузей доволі швидко відновилися до докризового рівня. Це стосується основних макроекономічних показників: рівня заробітної плати, роздрібною торгівлі та загального товарообороту. Зокрема, платіжний баланс в Україні покращився за рахунок неістотного просідання сировинного експорту й відчутного падіння імпорту у зв'язку зі зниженням обсягу внутрішнього споживання, спричиненого пандемією. Невизначеність, пов'язана з I та II фазами карантину, надто не-

Таблиця 1

Динаміка ВВП в Україні та регіонах світу

Країни	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Арабський світ	5,55	0,39	4,73	3,51	5,14	2,62	2,43	3,45	3,69	1,22	2,45	1,38	-5,07	3,56	5,96
Центральна Європа та країни Балтії	3,93	-3,50	1,44	3,51	0,82	0,66	3,21	4,03	2,75	5,10	4,94	3,94	-3,39	6,38	4,05
Карибські малі держави	1,20	-3,54	1,28	1,05	3,19	1,46	2,14	0,26	-1,77	-0,54	1,28	0,83	-9,18	5,76	12,57
Східна Азія та Тихий океан	4,39	2,56	7,61	5,47	5,18	5,24	4,76	4,72	4,67	5,05	4,76	3,96	-0,12	6,10	2,85
Європейський Союз	0,64	-4,35	2,23	1,89	-0,70	-0,08	1,60	2,31	1,98	2,84	2,07	1,81	-5,67	5,47	3,54
Країни з високим доходом	0,55	-3,25	3,03	1,94	1,41	1,50	2,10	2,37	1,84	2,38	2,36	1,76	-4,24	5,34	2,80
Латинська Америка	3,73	-0,99	6,43	4,45	2,57	2,86	1,39	0,52	-0,16	1,88	1,62	0,74	-6,45	6,73	3,75
Найменш розвинуті країни	6,34	3,93	6,18	3,01	2,17	5,61	5,59	2,45	4,01	4,32	4,38	4,86	0,69	1,93	4,43
Країни з низьким доходом	5,35	3,46	6,70	0,35	-4,57	3,30	4,39	-0,39	2,13	2,79	3,00	3,82	0,02	1,78	3,50
Країни з доходом нижче середнього	4,02	4,68	6,64	4,57	4,24	4,89	5,67	5,00	5,77	5,11	4,75	3,54	-3,06	5,99	5,08
Країни з низьким і середнім доходом	5,89	3,21	7,92	6,26	5,36	5,39	4,92	4,39	4,56	5,16	4,88	4,00	-1,16	7,11	3,52
Країни із середнім доходом	5,90	3,20	7,95	6,38	5,56	5,43	4,93	4,48	4,60	5,20	4,91	4,00	-1,17	7,19	3,52
Північна Америка	0,19	-2,63	2,74	1,67	2,24	1,88	2,33	2,54	1,61	2,30	2,93	2,26	-2,95	5,87	2,16
Члени ОЕСР	0,40	3,37	2,99	1,87	1,39	1,52	2,09	2,43	1,83	2,49	2,36	1,73	-4,21	5,47	2,78

Закінчення табл. 1

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Країни															
Південна Азія	3,26	6,93	7,47	5,11	5,47	6,03	6,94	7,34	7,68	6,53	6,33	3,94	-4,66	8,27	6,47
Малі держави	5,89	0,48	7,15	6,28	3,32	3,27	3,55	2,65	2,21	1,08	2,08	1,95	-5,64	4,09	5,66
Україна	2,24	-15,14	4,09	5,45	0,15	0,05	-10,08	-9,77	2,44	2,36	3,49	3,20	-3,75	3,45	-29,10
Країни з доходом вище середнього	6,46	2,78	8,33	6,90	5,93	5,58	4,73	4,33	4,27	5,22	4,95	4,13	-0,65	7,52	3,10
Світ загалом	2,07	-1,34	4,54	3,32	2,71	2,81	3,07	3,08	2,81	3,39	3,29	2,59	-3,07	6,02	3,08

Складено за: GDP growth (annual %) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.

гativement вплинула на інвестиції. Звіт про інвестиції, котрий щороку публікує Європейський інвестиційний банк, містить висновок про те, що спалах пандемії в Європі в середині березня 2020 р. мав негативні драматичні наслідки для інвестицій: загальний обсяг капіталовкладень стрімко скоротився разом з іншими видами економічної діяльності як прямий результат карантину. Найвідчутніший ефект спостерігався у II кв. 2020 р., коли інвестиції зменшились на 19 % порівняно з 2019 р. [28]. Економічні настрої різко погіршилися, а компанії прийняли песимістичний прогноз на наступний рік. Сприйняття компаніями економічного клімату стало негативним ще у 2019 р., але після початку пандемії ці настрої посилились. У міру того як пандемія тривала, невизначеність щодо майбутнього стала головним стримуючим фактором:

- 45 % фірм очікували скорочення інвестицій у 2023 р., тоді як лише 6 % – їх збільшення;
- 43 % компаній, які планували інвестувати у зміну клімату, заявили, що пандемія негативно вплине на їхні інвестиційні плани;
- 20 % фірм передбачали зменшення зайнятості в результаті кризи [28].

У новітній історії України 2020 р. виявився одним із найгірших за капіталовкладеннями. Багато підприємств заморозили інвестиційні програми, не знаючи, як розвиватиметься ситуація з вірусом, а відповідно, зі споживчим попитом.

Статистика в розрізі вибірки країн світу включає країни Європи та колишнього СРСР (табл. 2). В окремих країнах падіння ВВП утримало та більше перевищило рецесію 2008 р. (Іспанія, Великобританія). Показово, що вирізняється група країн, котрим в умовах пандемії вдалося підтримати додатне економічне зростання (КНР, Туреччина, Узбекистан, Таджикистан, В'єтнам). У цих країнах було запроваджено відносно м'який режим карантину або його взагалі не було. Китай становить виняток, оскільки саме в цій країні виникли перші випадки пандемії, тому було запроваджено дуже суворі й системні заходи в плані дезінфекції, ізоляції, лікування. Україна перебуває в середині цієї вибірки. Можна зробити висновок, що економічне зростання у світі відновилося у 2021–2022 рр., за винятком України та Молдови країнам вдалося перевищити рівень 2019 р.

Наведена статистика показує глибину падіння ВВП на I фазі карантину. Зміни в жорсткості заходів, вжитих урядами для обмеження поширення вірусу, мали важливіший вплив на зростання промислового виробництва на II і III фазах послаблення та поступового скасування більшості обмежень. Показники ВВП суттєво відрізнялися між багатими й бідними країнами. Смертність від COVID-19, карантинні обмеження та торгівля були вагомими чинниками, що впливали на якість економічного зростання в заможніших країнах. Натомість у бідніших країнах смертність майже не впливала на виробництво, тоді як карантинні обмеження та коливання у світовій торгівлі відігравали значну роль.

Здатність бізнесу до виживання в умовах кризи залежала від запасу ліквідності й маржі прибутку у всіх без винятку країн. У першому випадку підприємства могли протриматися певний період у разі заморожування збуту, у другому – залишалися “на плаву”, попри падіння попиту та ціни продажу.

Динаміка ВВП України та вибірки країн світу, %

Країна	2008	2009	2010	2019	2020	2021	2022
Іспанія	0,89	-3,76	0,16	1,98	-11,33	5,52	5,45
Великобританія	-0,15	-4,51	2,43	1,60	-11,03	7,60	4,10
Перу	9,13	1,10	8,33	2,24	-10,87	13,42	2,68
Аргентина	4,06	-5,92	10,13	-2,00	-9,94	10,40	5,24
Філіппіни	4,34	1,45	7,33	6,12	-9,52	5,71	7,57
Греція	-0,34	-4,30	-5,48	1,88	-9,00	8,43	5,91
Італія	-0,96	-5,28	1,71	0,48	-8,98	6,99	3,67
Мальта	3,83	-1,13	5,54	7,01	-8,61	11,81	6,85
Хорватія	2,00	-7,19	-1,22	3,42	-8,58	13,07	6,33
Киргизстан	8,40	2,89	-0,47	4,60	-8,40	6,17	7,02
Молдова	7,80	-6,00	7,10	3,55	-8,28	13,93	-5,95
Мексика	1,14	-5,29	5,12	-0,20	-7,99	4,72	3,06
Франція	0,25	-2,87	1,95	1,84	-7,78	6,82	2,56
Ісландія	2,21	-7,66	-2,83	1,81	-7,24	4,33	6,44
Вірменія	6,90	-14,10	2,20	7,60	-7,20	5,70	12,60
Грузія	2,42	-3,65	6,25	4,98	-6,76	10,47	10,11
Австрія	1,46	-3,76	1,84	1,52	-6,45	4,56	5,00
Південна Африка	3,19	-1,54	3,04	0,30	-6,34	4,91	2,04
Індія	3,09	7,86	8,50	3,87	-5,83	9,05	7,00
Малайзія	4,83	-1,51	7,42	4,41	-5,53	3,09	8,69
Чехія	2,69	-4,66	2,43	3,03	-5,50	3,55	2,46
Бельгія	0,45	-2,02	2,86	2,26	-5,36	6,29	3,25
Канада	1,00	-2,93	3,09	1,89	-5,07	5,01	3,40
ОАЕ	3,19	-5,24	1,60	1,11	-4,96	3,92	7,41
Монголія	8,90	-1,27	6,37	5,60	-4,56	1,64	4,85
Угорщина	1,00	-6,60	1,08	4,86	-4,54	7,20	4,58
Кіпр	3,65	-2,02	2,28	5,53	-4,37	6,64	5,63
Саудівська Аравія	6,25	-2,06	5,04	0,83	-4,34	3,92	8,74
Словенія	3,51	-7,55	1,34	3,45	-4,32	8,21	5,37
Азербайджан	10,76	9,30	5,05	2,50	-4,30	5,62	4,62
Японія	-1,22	-5,69	4,10	-0,40	-4,28	2,14	1,03
Болгарія	6,12	-3,27	1,54	4,04	-3,96	7,63	3,36
Сінгапур	1,86	0,13	14,52	1,33	-3,90	8,88	3,65
Нідерланди	2,17	-3,67	1,34	1,96	-3,89	4,86	4,48
Україна	2,24	-15,14	4,09	3,20	-3,75	3,45	-29,10
Німеччина	0,96	-5,69	4,18	1,06	-3,70	2,63	1,79

Закінчення табл. 2

Країна	2008	2009	2010	2019	2020	2021	2022
Румунія	9,31	-5,52	-3,90	3,85	-3,68	5,79	4,79
Словаччина	5,57	-5,46	6,72	2,51	-3,34	4,86	1,67
Бразилія	5,09	-0,13	7,53	1,22	-3,28	4,99	2,90
США	0,12	-2,60	2,71	2,29	-2,77	5,95	2,06
Казахстан	3,30	1,20	7,30	4,50	-2,50	4,30	3,20
Швейцарія	2,81	-2,30	3,24	1,14	-2,38	4,22	2,06
Фінляндія	0,78	-8,07	3,19	1,22	-2,35	3,05	2,08
Латвія	-3,25	-14,26	-4,46	2,57	-2,20	4,06	1,98
Швеція	-0,45	-4,34	5,95	1,99	-2,17	5,39	2,64
Індонезія	6,01	4,63	6,22	5,02	-2,07	3,70	5,31
Польща	4,20	2,83	2,93	4,45	-2,02	6,85	4,87
Данія	-0,51	-4,91	1,87	1,49	-1,99	4,86	3,82
Ізраїль	3,25	0,88	5,67	4,16	-1,86	8,61	6,46
Нігерія	6,76	8,04	8,01	2,21	-1,79	3,65	3,25
Норвегія	0,48	-1,94	0,79	1,12	-1,28	3,90	3,28
Пакистан	1,70	2,83	1,61	2,50	-1,27	6,49	6,19
Сербія	5,66	-2,73	0,73	4,33	-0,90	7,55	2,25
Люксембург	-0,30	-3,24	3,76	2,32	-0,80	5,10	1,55
Південна Корея	3,01	0,79	6,80	2,24	-0,71	4,15	2,56
Білорусь	10,20	0,20	7,80	1,45	-0,67	2,44	-4,70
Естонія	-5,13	-14,63	2,44	3,74	-0,55	8,01	-1,29
Австралія	3,57	1,87	2,21	2,17	-0,05	2,24	3,62
Литва	2,61	-14,84	1,65	4,63	-0,02	5,98	1,89
Туреччина	0,82	-4,82	8,43	0,78	1,94	11,35	5,57
Узбекистан	9,03	8,05	7,60	5,98	2,00	7,40	5,67
Китай	9,65	9,40	10,64	5,95	2,24	8,45	2,99
В'єтнам	5,66	5,40	6,42	7,36	2,87	2,56	8,02
Таджикистан	7,90	3,90	6,50	7,40	4,40	9,40	8,00

Складено за: GDP growth (annual %) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.

Це давало змогу фірмам не залишати ринок, а лише скорочувати споживання ресурсів – людських і матеріальних. Однак очікувана тривалість пандемії (у рамках сезону або зими/літа 2020 р.) виявилась надто оптимістичною.

Дослідження, базовані на докризових даних, припускають, що понад 50 % домогосподарств у країнах з ринками, що розвиваються, та розвинутими економіками були не в змозі забезпечити базове споживання протягом більше трьох місяців у разі втрати основного доходу [29]. Середньостатистичний

бізнес міг би покрити витрати менше ніж на 55 днів за допомогою грошових резервів [30]. Однак утримання значного запасу ліквідності також не вигідне для підприємців. Тому в найскрутнішому становищі опинилися фірми, котрі мали велике боргове навантаження, обслуговування якого потребувало регулярних платежів. Інша категорія найуразливіших підприємств – ті, що продавали товари та послуги споживачам, які несподівано втратили купівельну спроможність. Тому навіть за відсутності боргів такі фірми мусили закритися через брак клієнтів. Менші фірми, неформальний бізнес та підприємства з обмеженим доступом до кредитування сильніше постраждали від втрат доходів, спричинених пандемією. Сприятливіша ситуація склалася у великих фірмах. Вони увійшли в кризу з кращим запасом міцності, маючи можливість покривати операційні витрати до 65 днів порівняно з 59 днями для середніх фірм та 53 і 50 днями для малих та мікропідприємств. Крім того, малі й середні підприємства (далі – МСП), надмірно представлені в секторі послуг (готельно-ресторанний бізнес, роздрібна торгівля та індивідуальні послуги), найбільше постраждали від кризи [27]. Близько 44 % підприємств у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи зазнали збитків у I та II фазах пандемії, а 10 % не сподівалися відновити економічні втрати у III фазі після скасування карантину [31]. Окрім зниження темпів зростання економіки відбулося падіння світової торгівлі (табл. 3).

Статистика свідчить, що обсяги зовнішньої торгівлі помітно знизилась у I фазі запровадження карантину, оскільки світова торгівля становила значний канал, за допомогою якого економічні наслідки пандемії поширювалися через національні кордони та впливали на динаміку економічного зростання. Країни з доходом вище середнього постраждали найбільше. Це можна пояснити за допомогою гравітаційної моделі міжнародної торгівлі. Відповідно до неї торгівля між двома країнами прямо пропорційна виробничій потужності країни-експортера та розміру ринку країни-імпортера й обернено пропорційна торговельним витратам, необхідним для переміщен-

Т а б л и ц я 3

Динаміка зовнішньої торгівлі, % ВВП

Країни	2018	2019	2020	2021	2022
Європейський Союз	92,15	92,10	85,17	92,89	105,38
Країни з високим доходом	62,36	61,54	56,73	60,65	н/д
Країни з низьким доходом	53,29	50,87	45,67	49,15	45,79
Країни з доходом нижче середнього	54,55	51,65	45,07	51,17	52,34
Країни із середнім доходом	48,63	46,65	43,69	48,95	50,44
Україна	99,20	90,51	79,16	82,70	87,71
Країни з доходом вище середнього	47,04	45,30	43,32	48,36	50,01
Світ загалом	57,56	56,33	52,15	56,53	н/д

Складено за: GDP growth (annual %) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.

ня товарів між країнами. Пандемія COVID-19 негативно вплинула на всі ці фактори. Отже, країни – експортери товарів із високою доданою вартістю зазнали відчутного зниження виробничих потужностей унаслідок порушення глобальних ланцюгів поставок та дефіциту проміжних товарів з країн, що зазнали впливу пандемії. Наприклад, у I фазі багато виробників, котрі використовували комплектуючі вироби з Китаю у своїх виробничих ланцюгах, відчували нестачу сировини та матеріалів у зв'язку з введенням ним жорстких обмежень, які значно скоротили виробничі потужності.

Ще одним наслідком впливу COVID-19 на динаміку економічного зростання є збільшення соціальних видатків та рівня заборгованості країн. У табл. 4 наведено дані за вибіркою країн світу, зокрема тих, що перевищили оптимальну межу 60 % ВВП. Разом із тим у багатьох країнах рівень боргу був доволі високим до пандемії, а вже у 2021 р. знизився, особливо у Греції, Іспанії, Бельгії, Угорщині та Бразилії.

Таблиця 4

Динаміка рівня державного боргу до ВВП, %

Країна	2019	2020	2021	Зміна у 2020 р.
Греція	212,4	252,5	237,1	40,1
Японія	198,0	216,1	217,6	18,1
Великобританія	160,0	195,4	186,5	35,4
Сінгапур	127,8	152,0	153,8	24,2
Іспанія	112,1	140,4	135,8	28,3
Країни високого доходу	110,2	132,4	127,8	22,2
США	100,8	126,2	120,4	25,4
Франція	105,0	123,3	116,5	18,3
Бельгія	103,4	119,5	109,2	16,1
Ісландія	90,2	100,7	96,9	10,5
Австрія	83,1	99,9	94,3	16,8
Угорщина	83,4	96,0	86,9	12,6
Бразилія	92,6	98,7	86,1	6,1
Албанія	75,7	83,9	82,4	8,2
Колумбія	72,7	91,1	79,8	18,4
Словаччина	63,2	78,4	79,3	15,3
Хорватія	71,0	87,0	78,4	16,0
Південна Африка	64,7	77,5	75,6	12,8
Латинська Америка	71,1	78,1	70,3	7,0
Австралія	60,2	69,4	70,2	9,2
Монголія	60,8	73,9	67,6	13,1
Ірландія	69,5	71,7	65,4	2,2

Країна	2019	2020	2021	Зміна у 2020 р.
Канада	53,4	74,9	64,0	21,6
Малайзія	52,4	62,0	63,4	9,6
Вірменія	50,0	63,4	60,2	13,4
Киргизстан	54,2	72,2	59,6	18,0
Таїланд	40,1	50,3	58,6	10,2
Румунія	43,2	57,1	55,7	13,9
Грузія	45,2	65,9	55,4	20,7
Нова Зеландія	32,8	46,1	51,0	13,4
Південна Корея	40,0	46,4	49,2	6,5
Литва	42,6	53,4	48,9	10,7
Боснія і Герцеговина	44,0	45,4	47,0	1,4
Мексика	42,5	47,1	46,3	4,7
Індонезія	33,7	42,9	44,4	9,2
Туреччина	34,1	42,0	42,7	7,8
Швеція	38,7	44,0	40,7	5,3
Перу	26,5	34,7	35,7	8,1
Болгарія	26,9	32,2	32,8	5,3
Україна	44,3	53,9	43,3	9,6
Молдова	25,5	34,0	32,1	8,5
Естонія	14,1	23,8	23,7	9,7
Казахстан	18,5	23,7	22,4	5,2
Швейцарія	19,0	20,9	20,3	2,0
Азербайджан	21,0	22,2	16,8	1,2

Складено за: GDP growth (annual %) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.

За приростом державного боргу коронакриза перевершила всі попередні. Лише за один рік пандемії розмір світового боргу відносно ВВП зріс на 35 в. п. Для порівняння: за два роки глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. його зростання становило 25 в. п. ВВП [32]. Найбільший тягар боргів лежить на урядах: із 24 трлн дол. США половина припадала на державні запозичення. Решта 12 трлн дол. – борги банків, фінансових та нефінансових корпорацій, а також населення. Пандемія вимагала від урядів масштабних програм фінансового стимулювання, вливання коштів у медицину та закупівлю вакцин, підтримку бізнесу й населення. Звісно, все це фінансувалося переважно за кредитні кошти. Як бачимо з табл. 4, у розпал пандемії найбільший державний борг відносно ВВП мали Японія (217,6 % ВВП), Греція (237,1 % ВВП) та США (120,4 % ВВП). До початку пандемії уряд України ак-

тивно працював над зменшенням розміру держборгу. Спостерігалася тенденція зниження боргу – з 53,9 % ВВП у 2020 р. до 43,3 % ВВП на кінець 2021 р. Це дало змогу майже не обмежувати себе в запозиченнях протягом активної фази пандемії.

Карантин та соціальна ізоляція, обов'язкове й добровільне щеплення населення були основними нетрадиційними заходами боротьби з пандемією. Парадокс полягає в тому, що високий рівень вакцинації за багатьма країнами не демонструє істотного ефекту в плані зниження рівня захворювань або кількості смертей від COVID-19 (табл. 5).

Таблиця 5
Статистика вакцинації та захворювань від коронавірусу (COVID-19)
за країнами Європи на червень 2023 р., %

Країна	Частка вакцинованого населення	Частка інфікованих у населенні	Частка смертей серед інфікованих в населенні
Австрія	76,10	67,07	0,4
Албанія	47,04	11,68	1,1
Андорра	74,76	62,36	0,3
Бельгія	79,42	41,15	0,7
Білорусь	68,27	10,54	0,7
Болгарія	30,80	19,13	2,9
Боснія і Герцеговина	29,03	12,41	4,1
Великобританія	78,55	35,97	0,9
Гібралтар	25,13	60,44	0,5
Гренландія	72,39	21,00	0,2
Греція	76,92	59,14	0,6
Данія	81,78	54,54	0,3
Естонія	65,77	46,85	0,5
Ірландія	81,84	34,14	0,5
Ісландія	89,69	60,64	0,1
Іспанія	88,51	29,78	0,9
Італія	84,49	42,97	0,7
Кіпр	54,86	54,04	0,2
Латвія	72,81	52,90	0,7
Литва	73,53	49,64	0,7
Ліхтенштейн	69,74	56,44	0,4
Люксембург	75,03	49,84	0,4
Македонія	41,06	16,74	2,8
Мальта	107,83	26,82	0,7
Молдова	27,63	15,47	2,0

Країна	Частка вакцинованого населення	Частка інфікованих у населенні	Частка смертей серед інфікованих в населенні
Монако	67,04	42,10	0,4
Нідерланди	74,23	50,03	0,3
Німеччина	77,34	45,81	0,5
Норвегія	78,87	26,96	0,4
Острів Мен	81,14	44,20	0,3
Польща	60,62	17,27	1,8
Португалія	96,50	55,15	0,5
Румунія	43,02	17,91	2,0
Сан-Марино	77,33	71,55	0,5
Сербія	38,76	29,40	0,7
Словаччина	51,70	34,19	1,1
Словенія	60,91	64,69	0,5
Угорщина	66,84	22,94	2,2
Україна	38,24	13,51	2,0
Фарерські острови	84,73	70,73	0,1
Франція	83,37	2,26	0,7
Фінляндія	81,45	722,57	0,4
Хорватія	57,19	31,39	1,4
Чехія	64,98	43,24	0,9
Чорногорія	46,63	46,49	1,0
Швейцарія	69,49	50,23	0,3
Швеція	76,09	26,55	0,9

Складено за: COVID-19 Coronavirus Pandemic. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

У країнах із низьким рівнем вакцинації (Боснія і Герцеговина, Болгарія, Молдова, Україна) частка смертей серед інфікованого населення є вищою, ніж у країнах із високим рівнем вакцинації (Великобританія, Іспанія, Ісландія, Норвегія), що підтверджує позитивний ефект проведеної кампанії. Для повної вибірки досліджуваних країн частка смертей серед населення мала слабкий вплив на траєкторію промислового виробництва, хоча спостерігається позитивна кореляція між охопленням вакцинацією та випадками захворювань. Так, у країнах з високим рівнем доходу на одну особу смертність від COVID-19 є статистично значущою та впливає на величину й структуру промислового виробництва. Бідніші країни демонструють відсутність кореляційного зв'язку між смертністю від вірусу й індексом промислового виробництва, оскільки вони менше схильні до жорстких локдаунів, аби пережити пандемію. Таким чином, частка смертей серед інфікованих осіб,

карантинні обмеження та експорт по-різному вплинули на динаміку економічного зростання в різних країнах.

Короткострокові заходи у відповідь на пандемію були надзвичайно швидкими й всеосяжними. Уряди прийняли нові інструменти політики, які до того ніколи не використовувалися в таких масштабах у країнах із ринками, що розвиваються. Прикладами є безпрецедентні антикризові заходи підтримки доходів, боргові мораторії та програми купівлі активів центральними банками. Ці програми дуже відрізнялися за розміром і обсягом у розрізі країн за рівнем доходу. Зокрема, країни з низьким рівнем доходу намагалися мобілізувати ресурси через обмежений доступ до кредитних ринків та високий докризовий рівень держборгу. У результаті розмір фіскальної відповіді на кризу як частка бюджетних видатків у структурі ВВП був майже рівномірно великим у країнах з високим рівнем доходу та рівномірно малим або взагалі не існував у країнах із низьким рівнем доходу (рисунок).

Рисунок. Бюджетні витрати на подолання наслідків пандемії (вибрані країни за групами доходів), % ВВП

П о б у д о в а н о за: Fiscal Monitor Update / IMF. 2021. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/01/20/fiscal-monitor-update-january-2021>.

На додаток до прямих програм підтримки доходів уряди та центробанки широко використовували політику, спрямовану на тимчасове полегшення боргового навантаження, включно з мораторіями на борги для домогосподарств та підприємств. Попри те, що ці програми дещо послабили короткострокові проблеми ліквідності, з якими стикнулися домогосподарства й підприємства, вони спричинили непередбачуваний наслідок – приховування справжнього фінансового стану позичальників. Такі заходи створили нову економічну проблему: непрозорість щодо справжнього масштабу кредитного ризику в економіці.

Масштабна реакція на кризу, незважаючи на те, що державні заходи були виправдані для пом'якшення наслідків пандемії, як зазначалося, призвела до глобального збільшення держборгу, посиливши боргове навантаження на економіку в країнах, що розвиваються. У 2020 р. рейтинг ризику держав-

ного боргу 51 країни, у тому числі 44 країн з економікою, яка розвивається, знизився (оцінка кредитоспроможності країни) [33].

Класифікація в різних країнах антикризових заходів, котрі належать до фіскальної політики з метою пом'якшення негативних наслідків пандемії, охоплює:

1) у сфері оподаткування – відстрочення сплати податку на прибуток, зниження ставки податку на додану вартість та соціальних внесків, списання повністю або частини заборгованості за податками, звільнення від сплати податку на прибуток і соціальних внесків для постраждалих підприємств. Уряд сплачує 100 % заробітної плати працівникам, якщо бізнес роботодавців було закрито чи скорочено через урегулювання кризи, та/або покриває частину орендної плати підприємств. Наприклад, у Норвегії змінено правила оподаткування податком на прибуток, щоб збиткові компанії могли перерозподіляти свої збитки на оподатковуваний прибуток попередніх років;

2) підтримка домогосподарств – разові виплати кожному дорослому, пенсіонерам, безробітним; програма сприяння працевлаштуванню, програма скороченого робочого часу зі збереженням заробітної плати; допомога на відпустку для батьків та тих, хто має проблеми зі здоров'ям; одноразова виплата для працівників, котрі перебувають на карантині або ізольовані; додаткові гарантії зайнятості (наприклад, в Італії діяла заборона на звільнення персоналу до кінця червня 2021 р.); перекази вразливим особам, включно з грошовими стипендіями та повним покриттям пенсійних виплат і виплат на оздоровлення для працівників, які працюють у постраждалих фірмах, і фрилансерів. Наприклад, у Польщі запроваджено "Солідарну допомогу" для осіб, що втратили роботу після 15 березня 2020 р., котра виплачувалася протягом трьох місяців (червень – серпень); всім учителям надавалися ваучери на 500 злотих для покриття витрат на ІТ-обладнання, необхідне для дистанційного навчання;

3) у сфері фінансування – додаткові державні гарантії за кредитами, кредитні програми для МСП за зниженими ставками, адресна кредитна та грантова підтримка галузей, експортерів; субсидії на покриття витрат роботодавців на заробітну плату для збереження зайнятості. Наприклад, у Польщі фонд розвитку профінансував програму ліквідності для бізнесу на 100 млрд злотих (4,5 % ВВП). Крім того, підприємства незалежно від розміру можуть претендувати на тримісячну субсидію витрат на заробітну плату в разі припинення роботи або скорочення робочого часу. Така дотація покриває внески на соціальне страхування та становить від 50 до 90 % мінімальної заробітної плати за кожного працівника залежно від зафіксованого зниження обороту у 2020 р. Особлива увага приділяється найбільш постраждалим від кризи галузям (туризм, готельний бізнес, освіта, пасажирські перевезення). Наприклад, кожен дорослий житель Словенії отримав ваучер на суму 200 євро (50 євро на дитину), котрий мав бути використаний для проживання в Словенії як захід для підтримки туризму до кінця 2020 р. Цільова сума дотації становила 345 млн євро. Також запроваджено цільову підтримку словенських сімей, коли батьки отримували 80 % зарплати в разі шкільного карантину;

4) створення цільових фондів допомоги. Наприклад, Албанія заснувала фонд у розмірі 0,4 % ВВП для виплати одноразової допомоги працівникам підприємств, які постраждали від пандемії. Крім того, було створено суверенний гарантійний фонд у розмірі 0,6 % ВВП для отримання компаніями овердрафтів у банках на виплати заробітної плати працівникам на термін до 3 міс. з обмеженням процентної ставки у 2,85 % і терміном погашення до двох років. Компенсацію процентів за кредитами покладено на уряд. В Угорщині засновано Фонд протиепідемічного захисту та Фонд захисту економіки (за рахунок нових податків на приватну діяльність і перерозподілу з міністерств та з Фонду зайнятості) для субсидування заробітної плати компаніям для працівників. У Польщі створено новий Фонд гарантування ліквідності в банку розвитку BGK, який пропонуватиме гарантії за позиками, взятими середніми й великими компаніями. Крім того, засновано COVID Fund для боротьби з негативним впливом пандемії з розміром 100 млрд злотих. Він контролюється прем'єр-міністром, але кошти з нього буде передано різним міністерствам та іншим установам, що беруть участь у боротьбі з негативними наслідками пандемії. Доходи фонду збільшуються за рахунок випуску облігацій BGK, гарантованих Державним казначейством.

На підставі викладеного доходимо таких висновків. Вплив пандемії COVID-19 на динаміку економічного зростання країн світу та роль антикризових заходів у подоланні її негативних наслідків дають змогу визначити певні особливості.

Криза, викликана коронавірусом, мала, головним чином, короткостроковий, але набагато більший ефект порівняно з глобальною фінансовою кризою. Економічні наслідки пандемії були серйознішими в країнах з ринками, що розвиваються. Це пояснюється обмеженістю місцевих урядів у фінансуванні бюджетних витрат, а також більшою частиною створеної доданої вартості національних економік, котра припадала на галузі, що були менш стійкими до кризи або мали високу залежність від зовнішньої торгівлі. Найбільша глибина падіння була властива регіонам Латинської Америки та Європейського Союзу. Україна зазнала меншого падіння ВВП на I фазі пандемії, оскільки в країні було запроваджено пом'якшуючі обмежувальні заходи, на відміну від європейських країн, де переважав жорсткий карантин.

Невизначеність, пов'язана з I та II фазами карантину, негативно вплинула на інвестиції. Загальний обсяг капіталовкладень стрімко скоротився разом з іншими видами економічної діяльності як його прямий результат.

Вирізняється група країн, яким в умовах пандемії вдалося підтримати позитивну динаміку економічного зростання (КНР, Туреччина, Узбекистан, Таджикистан, В'єтнам). У цих країнах (за винятком Китаю) було запроваджено м'який режим карантину або його взагалі не було.

Динаміка показників ВВП суттєво відрізнялася між багатими й бідними країнами. Смертність від пандемії, карантинні обмеження та торгівля були важливими чинниками, що впливали на якість економічного зростання в заможніших країнах. Натомість у бідніших країнах смертність майже не впливала на промислове виробництво, тоді як карантинні обмеження та коливання у світовій торгівлі відігравали значну роль.

Обсяги світової зовнішньої торгівлі істотно знизилися, адже світова торгівля становила потужний канал, через який економічні наслідки пандемії поширювалися крізь національні кордони та впливали на динаміку економічного зростання. Країни з доходом вище середнього постраждали найбільше. Пандемія COVID-19 негативно вплинула на виробничі потужності країн-експортерів.

Збільшення обсягу соціальних видатків та рівня заборгованості країн також позначилися на якості економічного зростання. За приростом держборгу коронакриза перевершила всі попередні. Лише за один рік пандемії розмір світового боргу відносно ВВП зріс на 35 в. п., тоді як за два роки глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. – на 25 в. п. ВВП.

Допомога бізнесу в Україні залишалася обмеженою за масштабами та адресністю, особливо щодо підприємств, котрі найбільше постраждали від наслідків пандемії. Спостерігався дуже обмежений набір заходів щодо пільг в оподаткуванні бізнесу. Заслуговує на адаптацію в Україні позитивний досвід східноєвропейських країн, що мають схожий економічний потенціал та бюджет (Польща, Угорщина, Хорватія, Словенія, Словаччина, Чехія). Державна допомога фіскального характеру має бути чітко структурована за трьома напрямками: домогосподарства, підприємства (бізнес) та місцеві органи влади. Настав час в Україні на національному рівні створити повноцінну установу розвитку (Національний рятівний фонд), що фінансуватиметься через відрахування від податку на прибуток підприємств. Його цільовий розмір міг би бути встановлений на рівні 2 % ВВП. Потребує більшої прозорості звітність про цільове використання коштів, яке повинна контролювати Рахункова палата.

Найуразливішими до кризи виявилися недиверсифіковані економіки. У розрізі галузей яскраво вирізняються невиробнича сфера (освіта, туризм, харчування, розваги), пасажирські перевезення. Однак після пом'якшення карантину вони швидко відновлюються, тому здатні до нарощування потенціалу в майбутньому.

У розробленні програм надзвичайних заходів необхідно враховувати ефект ланцюгових реакцій у поширенні проблем, коли збій в одних ланках швидко передається на всю систему. Наприклад, труднощі домогосподарств та фірм у плані фінансових надходжень викликають проблеми для всього фінансового сектору. Це не тільки неповернення боргів, а й зниження попиту на товари і послуги. Як наслідок, виникає кредитний ступор, коли банки та інші кредитори відмовляються кредитувати реальний сектор економіки. Водночас держсектор стикається з проблемою накопичення боргу в результаті реалізації заходів підтримки (при зниженні податкових надходжень і збільшенні видатків на допомогу).

У будь-якому варіанті антикризових заходів держава має відігравати свою роль стимулятора економіки, аби запобігти хвилі банкрутств, яка загрожуватиме стабільності фінансового сектору. Надмірний рівень державного боргу обмежує здатність уряду фінансувати соціальні програми та підтримку бізнесу в разі системних криз. Необхідна узгодженість його дій разом із центральним банком у розробленні та реалізації політики з метою забезпечення фінансової стабільності й економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Global economic effects of COVID-19 / Congressional Research Service. 2021. URL: <https://fas.org/sgp/crs/row/R46270.pdf>.
2. Horton R. C. The COVID-19 catastrophe: what's gone wrong and how to stop it happening again. Cambridge : Polity Press, 2020. 133 p.
3. Ajmal M. M., Khan M., Shad M. K. The global economic cost of coronavirus pandemic: current and future implications. *Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal*. 2021. Vol. 24, No. 3. P. 290–305. URL: <https://doi.org/10.1108/PAP-10-2021-0054>.
4. IMF sees cost of COVID pandemic rising beyond \$12.5 trillion estimate. *Reuters*. 2022. January 20. URL: <https://www.reuters.com/business/imf-sees-cost-covid-pandemic-rising-beyond-125-trillion-estimate-2022-01-20/>.
5. Hlávka J., Rose A. The COVID-19 pandemic cost the U.S. economy \$14 trillion, new research finds. *Fortune Well*. 2023. May 16. URL: <https://fortune.com/well/2023/05/16/how-much-did-covid-19-pandemic-coronavirus-cost-economy-14-trillion/>.
6. Онищенко В., Сівіцька С., Червяк А. Аналіз впливу COVID-19 на економіку України. *Економіка і регіон*. 2021. Т. 1 (80). С. 6–14. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2021.1\(80\).2232](https://doi.org/10.26906/EiR.2021.1(80).2232).
7. Danylyshyn B. The peculiarities of economic crisis due to COVID-19 pandemic in a developing country: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. Vol. 18, Iss. 2. P. 13–22. URL: [https://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(2\).2020.02](https://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(2).2020.02).
8. Стадник М. Вплив COVID-19 на світову економіку. *Вісник МСФЗ. Світовий досвід. Українська практика*. 2020. № 3. URL: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118.
9. Kamin S. B., Kearns J. The impact of the COVID-19 pandemic on global industrial production. 2021. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep45458>.
10. Mandel A., Veetil V. The economic cost of COVID lockdowns: An out-of-equilibrium analysis. *Economics of Disasters and Climate Change*. 2020. Vol. 4, No. 3. P. 431–451. URL: <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00066-z>.
11. Barrot J.-N., Grassi B., Sauvagnat J. Sectoral effects of social distancing. *HEC Paris Research Paper*. 2020. No. FIN-2020-1371. URL: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3569446>.
12. Inoue H., Todo Y. The propagation of economic impacts through supply chains: The case of a mega-city lockdown to prevent the spread of COVID-19. *PLoS ONE*. 2020. Vol. 15 (9). e0239251. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239251>.
13. Maliszewska M., Mattoo A., Van Der Mensbrugge D. The potential impact of Covid-19 on GDP and trade: A preliminary assessment. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2020. No. 9211. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b8742b93-0e71-5ff0-8232-1357efc49488/content>.
14. Malliet P., Reynes F., Landa G., Hamdi-Cherif M., Saussay A. Assessing short-term and long-term economic and environmental effects of the COVID-19 crisis in France. *Environmental and Resource Economics*. 2020. Vol. 76, No. 4. P. 867–883. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-020-00488-z>.
15. McKibbin W., Roshen F. The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. *CAMA Working Paper*. 2020. No. 19/2020. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>.
16. Walmsley T., Rose A., Wei D. The Impacts of the Coronavirus on the Economy of the United States. *Economics of Disasters and Climate Change*. 2020. Vol. 5 (1). URL: <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00080-1>.
17. Cakmakli C., Demiralp S., Kalemli-Ozcan S., Yesiltas S., Yildirim M. A. COVID-19 and Emerging Markets: An Epidemiological Model with International Production Networks

and Capital Flows. *IMF Working Papers*. 2020. Iss. 133. URL: <https://doi.org/10.5089/9781513550183.001>.

18. *Dingel J. I., Neiman B.* How many jobs can be done at home? *Journal of Public Economics*. 2020. Vol. 189. 104235. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104235>.

19. *Alvarez F. E., Argente D., Lippi F.* A simple planning problem for Covid-19 lockdown. *University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper*. 2020. No. 2020-34. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3569911>.

20. *Acemoglu D., Chernozhukov V., Werning I., Whinston M. D.* Optimal targeted lockdowns in a multi-group SIR model. *American Economic Review Insights*. 2021. Vol. 3, No. 4. P. 487–502. URL: <http://dx.doi.org/10.1257/aeri.20200590>.

21. *Alon T., Kim M., Lagakos D., Van Vuren M.* How should policy responses to the Covid-19 pandemic differ in the developing world? *NBER Working Paper*. 2020. No. 27273. URL: <https://doi.org/10.3386/w27273>.

22. *Scherbina A.* Could the United States benefit from a lockdown? A cost-benefit analysis. *American Enterprise Institute Working Paper Series*. 2021. No. 1. URL: <https://www.aei.org/wp-content/uploads/2021/01/Scherbina-Lockdown-cost-benefit-WP.pdf?x91208>.

23. *Alexander D., Karger E.* Do Stay-at-Home Orders Cause People to Stay at Home? Effects of Stay-at-Home Orders on Consumer Behavior. *The Review of Economics and Statistics*. 2023. Vol. 105 (4). P. 1017–1027. URL: https://doi.org/10.1162/rest_a_01108.

24. *Arnon A., Ricco J., Smetters K.* Epidemiological and Economic Effects of Lockdown. *Brookings Papers on Economic Activity*. 2020. P. 61–108. URL: <https://doi.org/10.1353/eca.2020.0033>.

25. *Chen S., Igan D., Pierri N., Presbitero A. F.* Tracking the Economic Impact of COVID-19 and Mitigation Policies in Europe and the United States. *IMF Working Papers*. 2020. No. 20/125. URL: <https://doi.org/10.5089/9781513549644.001>.

26. *Baker S. R., Farrokhnia R. A., Meyer S., Pagel M., Yannelis C.* How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 Pandemic. *The Review of Asset Pricing Studies*. 2020. Vol 10 (4). P. 834–862. URL: <https://doi.org/10.3386/w26949>.

27. The economic impacts of the COVID-19 crisis. *World Development Report 2022 / World Bank*. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis/>.

28. *EIB Investment Report 2020-2021 / EIB*. 2022. URL: <https://www.eib.org/en/publications-research/economics/investment-report-overview-2020.htm>.

29. *Badarinza C., Balasubramaniam V., Ramadorai T.* The Household Finance Landscape in Emerging Economies. *Annual Review of Financial Economics*. 2019. Vol. 11. P. 109–129. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-financial-110118-123106>.

30. COVID-19 Business Pulse Surveys Dashboard / *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/data/interactive/2021/01/19/covid-19-business-pulse-survey-dashboard>.

31. *Molterer W., Talačová S.* Economic Recovery in Central and Eastern Europe (CEE): Towards a New Normal. 2022. November 28. URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-12/>.

32. *Tiftik E., Mahmood K., Gibbs S.* COVID Drives Debt Surge – Stabilization Ahead? 2021. URL: https://www.iif.com/Portals/0/Files/content/Global%20Debt%20Monitor_Feb2021_vf.pdf.

33. *Reinhart C. M.* From Health Crisis to Financial Distress. *IMF Economic Review*. 2021. Iss. 70. URL: <https://doi.org/10.1057/s41308-021-00152-6>.

References

1. Congressional Research Service. (2021). *Global economic effects of COVID-19*. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/row/R46270.pdf>.
2. Horton, R. C. (2020). *The COVID-19 catastrophe: what's gone wrong and how to stop it happening again*. Cambridge: Polity Press.
3. Ajmal, M. M., Khan, M., & Shad, M. K. (2021). The global economic cost of coronavirus pandemic: current and future implications. *Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal*, 24 (3), 290–305. DOI: 10.1108/PAP-10-2021-0054.
4. Reuters. (2022, January 20). *IMF sees cost of COVID pandemic rising beyond \$12.5 trillion estimate*. Retrieved from <https://www.reuters.com/business/imf-sees-cost-covid-pandemic-rising-beyond-125-trillion-estimate-2022-01-20/>.
5. Hlávka, J., & Rose, A. (2023, May 16). The COVID-19 pandemic cost the U.S. economy \$14 trillion, new research finds. *Fortune Well*. Retrieved from <https://fortune.com/well/2023/05/16/how-much-did-covid-19-pandemic-coronavirus-cost-economy-14-trillion/>.
6. Onyshchenko, V., Sivitska, S., & Cherviak, A. (2021). Covid-19 and its impact on ukrainian economy. *Economics and Region*, 1 (80), 6–14. DOI: 10.26906/EiR.2021.1(80).2232 [in Ukrainian].
7. Danylyshyn, B. (2020). The peculiarities of economic crisis due to COVID-19 pandemic in a developing country: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18 (2), 13–22. DOI: 10.21511/ppm.18(2).2020.02.
8. Stadnyk, M. (2020). Impact of COVID-19 on the global economy. *IFRS Bulletin. World experience. Ukrainian practice*, 3. Retrieved from https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118 [in Ukrainian].
9. Kamin, S. B., & Kearns, J. (2021). *The impact of the COVID-19 pandemic on global industrial production*. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/resrep45458>.
10. Mandel, A., & Veetil, V. (2020). The economic cost of COVID lockdowns: An out-of-equilibrium analysis. *Economics of Disasters and Climate Change*, 4 (3), 431–451. DOI: 10.1007/s41885-020-00066-z.
11. Barrot, J.-N., Grassi, B., & Sauvagnat, J. (2020). Sectoral effects of social distancing. *HEC Paris Research Paper*, FIN-2020-1371. DOI: 10.2139/ssrn.3569446.
12. Inoue, H., & Todo, Y. (2020). The propagation of economic impacts through supply chains: The case of a mega-city lockdown to prevent the spread of COVID-19. *PLoS ONE*, 15 (9), e0239251. DOI: 10.1371/journal.pone.0239251.
13. Maliszewska, M., Mattoo, A., & Van Der Mensbrugghe, D. (2020). The potential impact of Covid-19 on GDP and trade: A preliminary assessment. *World Bank Policy Research Working Paper*, 9211. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b8742b93-0e71-5ff0-8232-1357efc49488/content>.
14. Malliet, P., Reynes, F., Landa, G., Hamdi-Cherif, M., & Saussay, A. (2020). Assessing short-term and long-term economic and environmental effects of the COVID-19 crisis in France. *Environmental and Resource Economics*, 76 (4), 867–883. DOI: 10.1007/s10640-020-00488-z.
15. McKibbin, W., & Roshen, F. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. *CAMA Working Paper*, 19/2020. DOI: 10.2139/ssrn.3547729.
16. Walmsley, T., Rose, A., & Wei, D. (2020). The Impacts of the Coronavirus on the Economy of the United States. *Economics of Disasters and Climate Change*, 5 (1). DOI: 10.1007/s41885-020-00080-1.
17. Cakmakli, C., Demiralp, S., Kalemli-Ozcan, S., Yesiltas, S., & Yildirim, M. A. (2020). COVID-19 and Emerging Markets: An Epidemiological Model with International

Production Networks and Capital Flows. *IMF Working Papers*, 133. DOI: 10.5089/9781513550183.001.

18. Dingel, J. I., & Neiman, B. (2020). How many jobs can be done at home? *Journal of Public Economics*, 189, 104235. DOI: 10.1016/j.jpubeco.2020.104235.

19. Alvarez, F. E., Argente, D., & Lippi, F. A simple planning problem for Covid-19 lockdown. National Bureau of Economic Research. *University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper*, 2020-34. DOI: 10.2139/ssrn.3569911.

20. Acemoglu, D., Chernozhukov, V., Werning, I., & Whinston, M. D. (2021). Optimal targeted lockdowns in a multi-group SIR model. *American Economic Review Insights*, 3 (4), 487–502. DOI: 10.1257/aeri.20200590.

21. Alon, T., Kim, M., Lagakos, D., & Van Vuren, M. (2020). How should policy responses to the Covid-19 pandemic differ in the developing world? *NBER Working Paper*, 27273. DOI: <https://doi.org/10.3386/w27273>.

22. Scherbina, A. (2021). Could the United States benefit from a lockdown? A cost-benefit analysis. *American Enterprise Institute Working Paper Series*, 1. DOI: 10.2139/ssrn.3764250.

23. Alexander, D., & Karger, E. (2023). Do Stay-at-Home Orders Cause People to Stay at Home? Effects of Stay-at-Home Orders on Consumer Behavior. *The Review of Economics and Statistics*, 105 (4), 1017–1027. DOI: 10.1162/rest_a_01108.

24. Arnon, A., Ricco, J., & Smetters, K. (2020). Epidemiological and Economic Effects of Lockdown. *Brookings Papers on Economic Activity*, pp. 61–108. DOI: 10.1353/eca.2020.0033.

25. Chen, S., Igan, D., Pierri, N., & Presbitero, A. F. (2020). Tracking the Economic Impact of COVID-19 and Mitigation Policies in Europe and the United States. *IMF Working Papers*, 20/125. DOI: 10.5089/9781513549644.001.

26. Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., & Yannelis, C. (2020). How Does Household Spending Respond to an Epidemic? *Consumption during the 2020 COVID-19 Pandemic. The Review of Asset Pricing Studies*, 10 (4), 834–862. DOI: 10.3386/w26949.

27. World Bank. (2022). The economic impacts of the COVID-19 crisis. In *World Development Report 2022*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis/>.

28. EIB. (2022). *EIB Investment Report 2020-2021*. Retrieved from <https://www.eib.org/en/publications-research/economics/investment-report-overview-2020.htm>.

29. Badarinza, C., Balasubramaniam, V., & Ramadorai, T. (2019). The Household Finance Landscape in Emerging Economies. *Annual Review of Financial Economics*, 11, 109–129. DOI: 10.1146/annurev-financial-110118-123106.

30. World Bank. (n. d.). *COVID-19 Business Pulse Surveys Dashboard*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/data/interactive/2021/01/19/covid-19-business-pulse-survey-dashboard>.

31. Molterer, W., & Talačová, S. (2022, November 28). *Economic Recovery in Central and Eastern Europe (CEE): Towards a New Normal*. Retrieved from <https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-12/>.

32. Tiftik, E., Mahmood, K., & Gibbs, S. (2021). *COVID Drives Debt Surge – Stabilization Ahead?* Retrieved from https://www.iif.com/Portals/0/Files/content/Global%20Debt%20Monitor_Feb2021_vf.pdf.

33. Reinhart, C. M. (2021). From Health Crisis to Financial Distress. *IMF Economic Review*, 70. DOI: 10.1057/s41308-021-00152-6.